

פליטים ומבקשי מקלט מאריתריאה וסודן בישראל - תמונת מצב

רופאים לזכויות אדם | המוקד לפליטים ומהגרים | א.ס.ף – ארגון סיוע לפליטים ולמבקשי מקלט בישראל

האגודה לזכויות האזרח בישראל | קו לעובד | ARDC – המרכז לקידום פליטים אפריקאים

ינואר 2018

בישראל חיים כ-38 אלף חסרי מעמד מאפריקה שחצו את הגבול ממצרים, ומשום כך מוגדרים על ידי משרד הפנים כ"מסתננים". מתוכם כ-35 אלף הם מבקשי מקלט מאריתריאה וסודן. על פי אמנת הפליטים ואמנות נוספות שאליהן מחויבת ישראל, אין לגרש אדם למקום שבו חייו עשויים להיות בסכנה, שבו הוא עלול לסבול מעינויים, מרדיפה, או מיחס אכזרי ובלתי אנושי אחר – זהו עקרון "אי ההחזרה". עד כה פעלה ישראל על פי עקרון מהותי זה ונמנעה מהחזרת מבקשי המקלט למדינות המוצא שלהן מחשש לחייהם, אך עתה היא מתכוונת לגרש אותם למדינות שלישיות, חזרה למעגל הפליטות!

הגירוש

בנובמבר 2017 הכריזה ממשלת ישראל כי היא מתחילה בתכנית אינטנסיבית לגירוש הפליטים האריתריאים והסודנים למדינה שלישית בכפייה, ובמקביל תפעל לסגירתו של מתקן חולות במרץ 2018. לא די שההסכמים שעל פיהם מתכוונת ישראל לגרש פליטים לא נחשפו לציבור, אלא שגם רואנדה וגם אוגנדה מכחישות כי הם בכלל קיימים. ללא הסכם, בג"ץ קבע כי כליאה ממושכת וגירוש בכפייה אסורים.

סכנת מוות

ישראל מפעילה פרקטיקה של "עזיבה מרצון" לרואנדה כבר מספר שנים, וחוזרת ומבטיחה כי מדובר במדינה בטוחה שבה יקבלו הפליטים מעמד חוקי, גישה למערכת המקלט ויכולת להתקיים בכבוד. אך מאות עדויות חושפות מציאות הפוכה. רק 7 מתוך כ-4,000 המגורשים "מרצון" הצליחו להישאר ברואנדה, השאר נאלצו להימלט ממנה ולהמשיך את מסע הפליטות שלהם – רבים מהם מתו בדרך.

נוהל הגירוש

על פי הנוהל שפרסמה רשות האוכלוסין וההגירה ב-1 בינואר 2018, כל מבקש מקלט מסודן או מאריתריאה שלא הגיש בקשת מקלט עד למועד זה, או שבקשתו נדחתה, מועמד לגירוש למדינה שלישית. אם יסרב, ייכלא ללא הגבלת זמן עד שיסכים. ראש הממשלה אף הנחה את רשות האוכלוסין וההגירה להציע תכנית לגירוש פליטים בכוח. מאחר שמערכת המקלט בישראל איננה מתפקדת, לא ניתן לדעת מי פליט ומי לאו, כך שבפועל ישראל פועלת לגירוש ללא הבחנה של מבקשי המקלט מאפריקה לסכנת מוות!

מערכת מקלט לא מתפקדת

עד היום הוגשו 15,205 בקשות מקלט של אריתריאים וסודנים. הממשלה מנסה לטעון כי למעלה מ-20 אלף לא הגישו בקשות מקלט, מאחר שהם אינם פליטים ולכן ניתן לגרש אותם. בפועל ישראל עושה כל

שביכולתה כדי לחבל באפשרות להגיש בקשות מקלט, וגם אלו שמוגשות אינן נבדקות כראוי או שאינן נבדקות כלל. עד שנת 2013 מדינת ישראל לא אפשרה כלל לאריתראים ולסודנים להגיש בקשות מקלט. אך גם מאז שהחלה, לכאורה, לבצע את הליך הבדיקה, הוא מתבצע למראית עין בלבד ומתקיים בחוסר יעילות מכוון ובחוסר תום לב. ישנה לשכה אחת בלבד בכל הארץ שבה ניתן להגיש בקשות מקלט, ברחוב סלמה בת"א, מחוץ לה משתרך תור תמידי של מאות מבקשי מקלט – אנשים מנסים פעמים רבות ונאלצים להמתין חודשים רק לאפשרות להגיש את הבקשה.

מתוך 15,000 בקשות מקלט של אריתראים ושל סודנים שהוגשו, רק 11 קיבלו מעמד פליט. ישראל מחזיקה באחוזי ההכרה הנמוכים ביותר בעולם המערבי (פחות מאחוז!), וזאת לעומת אחוזי ההכרה הממוצעים בעולם העומדים על 87% לאריתראים ו-63% לסודנים. נכון להיום תלויות ועומדות 8,588 בקשות מקלט של אריתראים וסודנים שממתינות לתשובה, חלק מהן כבר למעלה מארבע שנים! זאת ועוד, ישראל מדווחת על 6,514 בקשות מקלט שנסגרו, כאשר בפועל עילות הסגירה של רובן המכריע הן עזיבת מבקש המקלט את ישראל, או דחייה על הסף ללא בדיקה של ממש. כך שלמעשה בעשר השנים מאז שהחלו להגיע לישראל מבקשי המקלט מסודן ומאריתראיה, היא בדקה מספר מועט מאוד של בקשות מקלט לעניינן.

עתה מתנוסס איום הגירוש מעל כל מבקש מקלט אפריקאי שטרם הצליח להגיש בקשת מקלט, או שבקשת המקלט שלו נדחתה על הסף ללא בדיקה אמיתית, ולכן יותר מתמיד חובתנו לוודא כי מערכת המקלט בישראל עושה את תפקידה נאמנה: מאפשרת הגשה של בקשות מקלט ובוחנת אותן באופן פרטני, בתום לב וללא משוא פנים.

מתקן חולות

בניגוד לרוב המכריע של מדינות העולם, מדינת ישראל מחייבת את כליאתם של מבקשי מקלט בעת כניסתם לישראל. כליאתם כיום מתבצעת תחת החוק למניעת הסתננות (2016), לאחר ששלוש גרסאות קודמת של החוק (2012, 2013 ו-2014) נפסלו על ידי בג"ץ בשל חוסר מידתיות. זמן הכליאה המקסימלי במתקן עומד כעת על 12 חודשים. במתקן חולות שוהים כיום כ-1,200 מבקשי מקלט, וניתן לכלוא בו מקסימום 3,360 מבקשי מקלט. עלות הקמת המתקן למדינה הייתה מעל חצי מיליארד ש"ח, ועלות החזקתו, לפי דברי השר לביטחון פנים גלעד ארדן, מגיעה ל-240 מיליון ש"ח בשנה. תכליתו המוצהרת של מתקן חולות היתה הפעלת לחץ על מבקשי המקלט לעזוב את ישראל – כיום ברור שמטרה זו נכשלה: כאשר האופציות הן כליאה או המשך מסע המנוסה והפליטות בעולם, רבים ממבקשי המקלט יבחרו בכליאה. בדצמבר 2017 תוקן החוק למניעת הסתננות, כשבמרכז התיקון עומדת ההחלטה בנוגע להארכה של הוראת השעה בדבר הפעלתו של מתקן חולות בשלושה חודשים בלבד, במטרה לסגור אותו עד למרץ 2018.

מצוקת השכונות בדרום תל אביב

בשכונות דרום ת"א חיים כיום כ-14 אלף מבקשי מקלט מאפריקה. בשנת 2014 פורסם דו"ח מפורט ונוקב של מבקר המדינה, בו נקבע באופן נחרץ כי מצב השכונות בדרום תל אביב הולך ומחמיר, והאשמה לכך מוטלת על כתפי הממשלה, שמזניחה ומפקירה אותן. כמעט ארבע שנים חלפו, והממשלה לא עשתה דבר על מנת להיטיב עם תושבי השכונות, אלא מיקדה את מאמציה בהשקעת משאבים אדירה במאבק פופוליסטי ומתוקשר במבקשי המקלט. ההתעללות במבקשי המקלט לא מיטיבה עם תושבי דרום תל אביב. הותרת מבקשי המקלט ללא רישיונות עבודה וללא זכויות בסיסיות רק מגבירה את הנטל על התושבים הוותיקים בשכונות. על הממשלה מוטלת החובה להשקיע משאבים ישירים באזורים אלה

בתחומי החינוך, הרווחה, הבריאות, התשתיות, התחבורה והדיור, לרווחת כלל תושביהם. מתן רישיונות עבודה וגישה לשירותי בריאות ורווחה למבקשי המקלט יובילו גם לפיזור טבעי שלהם ברחבי הארץ ולהפסקת התלות שלהם במעט השירותים הייעודיים המוקצים להם בתל אביב.

המגבלות הגיאוגרפיות

ההתכנסות של אלפי מבקשי מקלט בשכונות המוחלשות ממילא של דרום תל אביב הוא דבר שיש לפעול לתיקונו. אין ספק כי השקעה בשכונות היא הכרחית, וכך גם פיזורם של מבקשי המקלט ברחבי הארץ. בעוד שיש לעודד יציאה של מבקשי מקלט משכונות דרום תל אביב ומאזורים מוחלשים נוספים, אין לעשות זאת בדרך אלימה של ענישה, אלא על ידי מתן סיוע ותמריצים, הן למבקשי המקלט והן לרשויות מקומיות ולמעסיקים שיקלטו אותם. אסור לחזור על אותה הטעות ולהעביר לשכונות מוחלשות אחרות את מבקשי המקלט. פיזור חייב להיעשות תוך תמיכה אמתית בשכונות ובערים הקולטות.

המגבלות בתחום הכלכלי והתעסוקתי

לצד האיום בכליאה מנהלת ישראל גם מדיניות של ענישה כלכלית של מבקשי המקלט ומעסיקהם, במטרה לדחוק את מבקשי המקלט לעזוב את ישראל. בראש ובראשונה מסרבת ישראל להעניק למבקשי המקלט אישור עבודה. למעשה, ברשיון השהיה הניתן להם כתוב במפורש כי הוא לא מהווה רישיון עבודה. אולם, בבג"ץ התחייבה המדינה כי לא תממש את האיסור ולא תפליל את עצם העסקתם. מצב עניינים זה פגע בביטחון התעסוקתי של הפליטים, והפך אותם לעובדים מוחלשים שזכויותיהם מופרות תדיר ע"י המעסיקים.

- **חוק הפיקדון:** מבקשי המקלט הם אחת מקבוצות העובדים המוחלשות ביותר בישראל. לאחרונה ישראל אף הקימה קרן ייעודית המורכבת מפיקדון מעסיקים – הפקדה של כספי מעסיק בגובה 16% משכר הבסיס, המהווה מעין תחליף לכספי פנסיה ופיצויים – ומניכוי של 20% מהשכר של העובדים, בטענה כי כספים אלו יימסרו להם עם יציאתם מהארץ. המטרה: דרדור מבקשי המקלט לעוני על מנת לדחוק אותם מחוץ לישראל. המשמעות היא כי נלקחת חמישית משכרם של מבקשי המקלט. בנוסף, בשל קשיים המובנים בהליך שקבעה ישראל לקבלת הכסף, עד כה מרבית מבקשי המקלט שעזבו את ישראל – עזבו אותה בלי הכספים שהופקדו בקרן.

- **היטל מעסיקים:** הטלת קנס בסך 20% מגובה השכר על מעסיקים הבוחרים להעסיק מבקשי מקלט. סכום זה אינו מנוכה משכרם של העובדים, אלא משולם על ידי המעסיק. חשוב עם זאת לזכור כי הנפגעים המרכזיים מההיטל על המעסיקים הם מבקשי המקלט עצמם, שעתה העסקתם הפכה ליקרה יותר, ולכן רבים מהם מאבדים את מקום עבודתם ומוחלפים בעובדים זרים ממדינות אחרות. אם המהות של ההיטל היתה לעודד העסקה של אזרחים ישראלים, הרי שהוא רחוק מלהגשים את מטרתו.